

Framgångsfaktorer för funktionella förskolelokaler

Delrapport 2021

Förord

Antalet barn i förskoleålder ökar och en stor andel av de befintliga förskolebyggnaderna finns i ett äldre fastighetsbestånd. Forskningsresultat till stöd för kommunernas nybyggnation är därför av intresse och frågor om hur den fysiska miljön i förskolan kan stödja barnens utveckling och personalens arbetsmiljö står i fokus.

En stor del av dagens kommunala förskolelokaler är byggda för traditionella förskoleavdelningar om 18-24 barn. Det saknas dock relevanta forskningsresultat till stöd för att bygga förskolelokaler som stödjer samverkan mellan mindre barngrupper i enlighet med Skolverkets rekommendationer. Därför har FoU-fonden för kommunernas fastighetsfrågor finansierat projektet ”Framgångsfaktorer för funktionella förskolelokaler”. Projektet studerar tre kommuners erfarenheter av framgångsfaktorer för att skapa och använda funktionella förskolelokaler, som stödjer förskolans uppdrag och dagliga arbete. Denna delrapport utgör en första redovisning av projektets resultat. Projektet planeras att slutföras under 2023 och redovisas i en slutrapport.

Författare är Annika Elm, Fil.dr. och Lena O Magnusson, Fil.dr., båda verksamma vid Högskolan i Gävle. Inom SKR har Helén Örtengren (t.o.m. februari 2021), Felix Krause och Fredrik Johansson varit projektledare.

Tack till alla som deltagit i arbetet med framtagandet av rapporten!

Stockholm, mars 2022

Gunilla Glasare
Avdelningschef

Peter Haglund
Sektionschef

Avdelningen för tillväxt och samhällsbyggnad

Innehåll

Inledning	5
Bakgrund och omständigheter	6
Studiens övergripande syfte, dess frågeställningar och målgrupp	9
Tre kommuner	10
De tre kommunerna samt de nya förskolorna	10
Förskolelokalers utformning och innehåll – en utblick	12
Utformning och användande av lokaler.....	12
Stora lokaler	14
Studien – så genomfördes den	16
Metoder för kunskapsproduktion inom projektet	17
Insikter och erfarenheter från projektets första del	19
Kommun A.....	19
Några sammanfattande reflektioner kommun A	21
Kommun B.....	22
Några sammanfattande reflektioner kommun B	25
Kommun C	25
Några sammanfattande reflektioner kommun C	27
Pedagogiska gåturer och kameraturer	29
Pedagogiska gåturer i befintliga lokaler – hinder, förbättringspotential och möjligheter.....	29
Barnens kameraturer.....	31
Särskilda platser.....	32
Sammanfattning	35
Rapportering och spridningsplan	37
Referenser	38
Bilaga 1. Metodbeskrivning	40
Intervjuer	40
Pedagogiska gåturer	40
Kameraturer	41
Bilaga 2. Besökta förskolor i de tre kommunerna	43

Inledning

Föreliggande rapport är en delrapport i forskningsstudien: **Framgångsfaktorer för funktionella förskolelokaler** (FRAFFÖR). Studien syftar i sin helhet till att belysa vilka framgångsfaktorer i förskolans lokaler som stödjer förskolans uppdrag och dagliga arbete med barn utifrån verksamhetens organisation och arbetssätt. Studien fokuserar på att följa personal och barn från mer traditionella förskoleavdelningar för större barngrupper till nybyggda förskolelokaler för mindre barngrupper. Detta mot bakgrund av att Adda (före detta SKL Kommentus) har tagit fram ett nytt nationellt funktionsprogram¹ och ramavtal för kommunala förskolebyggnader. I studien följs också den implementeringsprocess som följer på upphandling av nya förskolor.

Studiens första del har löpt under 2020-2021 och dess andra del kommer att genomföras från januari 2022 till och med december 2023. Studien finansieras i sin helhet av FoU-fonden för kommunernas fastighetsfrågor.² I projektet undersöks tre kommuners erfarenheter av framgångsfaktorer för att skapa och använda funktionella förskolelokaler som stöder förskolans utbildningsuppdrag och dagliga verksamhet. Denna rapport utgör underlag för den slutrapport som kommer att presenteras i december 2023.³

I slutrapporten kommer ytterligare två centrala aspekter att lyftas fram: (1) en översiktlig uppföljning och beskrivning av det ekonomiska utfallet på total ekonomi och lokalförsörjningsekonomi i de studerade kommunerna, (2) en redogörelse för och diskussion kring hur de tre kommunerna har arbetat med de nya förskolornas utemiljö. Den första aspekten, rörande ekonomi, lyfts fram utifrån en förfrågan från kommunfondens styrelse inför arbetet med projektets andra delstudie. Den andra aspekten, förskolornas utemiljö, lyfts fram utifrån det intresse för utemiljön och planering av denna som uttryckts på flera nivåer i

¹ Funktionsprogrammet färdigställdes 2019. [Länk till det nationella funktionsprogrammet.](https://www.adda.se/globalassets/inkopscentral/ramavtal/filer-och-block/forskolebyggnader/bilder-o-ritningar/funktionsprogram.pdf)

(<https://www.adda.se/globalassets/inkopscentral/ramavtal/filer-och-block/forskolebyggnader/bilder-o-ritningar/funktionsprogram.pdf>)

² Studien finansieras av FoU-fonden för kommunernas fastighetsfrågor och medfinansieras av Högskolan i Gävle.

³ SKR kommer att publicera slutrapporten på SKR:s websida www.skr.se, i webbutiken samt på [webplatsen Offentliga Fastigheter](http://www.offentligafastigheter.se). (www.offentligafastigheter.se).

kommunerna. Rektorer, fastighetsansvariga/teknisk chef och utbildningsansvariga har lyft fram utformning av utemiljön som en viktig del av implementeringsprocessen. I projektgruppen deltar fyra forskare från Högskolan i Gävle. Projektet leds av Anneli Frelin och Jan Grannäs och genomförs av Annika Elm och Lena O Magnusson.⁴

Bakgrund och omständigheter

Sveriges kommuner och regioner står inför en ökad utbyggnad av förskolor i hela landet. Antalet barn i förskolan fortsätter öka och äldre byggnader kommer i många fall att behöva ersättas med nya. I dagsläget bedrivs förskolans utbildning i många olika typer av lokaler. Dels lokaler som har byggts för att bedriva förskola, dels tillfälliga lokaler som inte är anpassade för den verksamhet som ska bedrivas. Tillfälliga lokaler kan vara lägenheter ombyggda till förskolor, ombyggda före detta lägenheter för flyktingmottagning eller LSS-boenden.⁵ I några kommuner sker förskolans utbildning i baracker (paviljonger) som först sågs som tillfälliga lösningar och som sedan blivit permanenta, i andra fall hyrs moduler som placeras på befintliga kommunala tomter. Modulförskolor kan vara en temporär och bra lösning gällande den inre miljön, men är ofta en dyr lösning för kommunerna enligt en av rektorerna som deltar i projektet.

Det behövs, och kommer att behövas, nya funktionella utbildningsmiljöer som kan hålla över lång tid, och där en väl genomtänkt utbildning kan erbjudas för barn mellan 1 och 5 år. Mot bakgrund av detta nybyggnadsbehov formulerades under 2019 ett funktionsprogram med tillhörande ramavtalsupphandling av dåvarande Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) – nuvarande Sveriges Kommuner och Regioner (SKR). Programmet togs fram i ett samverkansprojekt mellan SKL Kommentus Inköpscentral – nuvarande Adda, SKL:s avdelning för Utbildning och arbetsmarknad, SKL:s avdelning för Samhällsbyggnad och till-

⁴ [Länk till Högskolan i Gävles webisda för forskningsområdet Innovativt lärande.](https://www.hig.se/Ext/Sv/Forskning/Forskningsomraden/Innovativt-larande/Morgondagens-larmiljoer.html)

(<https://www.hig.se/Ext/Sv/Forskning/Forskningsomraden/Innovativt-larande/Morgondagens-larmiljoer.html>)

[Länk till publikationer inom forskningsområdet.](https://www.hig.se/Ext/Sv/Organisation/Akademier/Akademin-for-utbildning-och-ekonomi/Forskning-vid-akademien/Forskning/Forskningsgrupper/ROLE/Publikationer-ROLE.html)

(<https://www.hig.se/Ext/Sv/Organisation/Akademier/Akademin-for-utbildning-och-ekonomi/Forskning-vid-akademien/Forskning/Forskningsgrupper/ROLE/Publikationer-ROLE.html>)

⁵ Ett LSS-boende kan vara antingen ett serviceboende eller ett gruppboende där de boende behöver särskilt stöd som finns på boendet.

växt samt Niras Arkitekter. I funktionsprogrammet framhålls behovet av hållbara utbildningsmiljöer. Ur ett hållbarhetsperspektiv ska förskolebyggnader kunna nyttjas under lång tid och därför inte vara känsliga för förändring. Det är en stor utmaning att optimera behoven idag och att samtidigt anpassa byggnaderna för framtida krav och restriktioner – exempelvis en ny läroplan, förändrade barngrupper eller omställning av personalresurser.⁶

Funktionsprogrammet ska kvalitetssäkra och kravställa en bra förskola där barnen på lika villkor kan utvecklas, trivas, leka och lära och där personal kan verka i en god arbetsmiljö.⁷

Funktionsprogrammet är framtaget med stöd i referensgrupper och workshops vilkas syfte varit att kartlägga hur en funktionell, flexibel, hållbar och mångsidig förskola för framtiden bör se ut. Utgångspunkten var frågor kring vad som behövs i en flexibel och funktionell utbildningsmiljö och vilken utformning av miljön som bäst kan gagna en mångsidig utbildning för de yngsta barnen. Därmed var avsikten med funktionsprogrammet också att: “[...] **inspirera och ge insikter och kunskap om förskolan som verksamhet.**”⁸ I förarbetet till funktionsprogrammet beaktades därför inte bara praktiska byggaspekter såsom ljussättning, akustik, ventilation och hållbarhetsaspekter utan också hur förskolans läroplan skulle kunna implementeras i den framtida utbildningsmiljön samt hur barn och personal uppfattar att en välfungerande och önskvärd förskolemiljö ska utformas. Enligt Adda är det också centralt i framtagandet av de nya förskolorna att kommunen kan göra ekonomiska vinster och tidsvinster genom upphandlingen.⁹

I funktionsprogrammet specificerades ett antal byggtekniska och innehållsliga aspekter. Programmet utgjorde sedan underlag för ramavtalsupphandling av så kallade konceptförskolor. Upphandling av fyra olika typförskolor skedde i flera steg och i slutet av processen fanns ett tiotal leverantörer. Konzepten finns i olika utformningar – typförskolor – i ett eller två plan, för olika antal barn och för olika typer av tomter, men alla leverantörer levererar inte alla koncept och

⁶ Sveriges Kommuner och Regioner, *Funktionsprogrammet 2019* (Stockholm: Sveriges Kommuner och Regioner, 2019), s.13.

⁷ Funktionsprogrammet 2019, s. 2.

⁸ Funktionsprogrammet 2019, s. 2.

⁹ [Länk till Addas websida över ramavtal](https://www.adda.se/upphandling-och-ramavtal/vara-ramavtal-och-upphandlingar/ramavtal-och-avtalskategorier/bygg-och-fastighet/forskolebyggnader/). (https://www.adda.se/upphandling-och-ramavtal/vara-ramavtal-och-upphandlingar/ramavtal-och-avtalskategorier/bygg-och-fastighet/forskolebyggnader/)

det är olika leverantörer i olika delar av landet.¹⁰ Den först avropade konceptförskolan står nu färdig i Åre kommun.¹¹

I den här delrapporten beskrivs förutsättningar för och resultat från den första delen av studien Framgångsfaktorer för funktionella förskolelokaler (FRAFFÖR). En viktig utgångspunkt för genomförandet av hela den här studien är att det i dagsläget saknas relevant pedagogisk forskning i svensk kontext om den omfattande nybyggnation av förskolor som pågår i Sveriges kommuner och regioner.

I undersökningen genomförs fallstudier i tre kommuner där implementeringen av valda konceptförskolor följs upp. Syftet i hela FRAFFÖR-projektet, del 1 och del 2, är att undersöka verksamheter före och efter implementering för att identifiera framgångsfaktorer och möjlig utvecklingspotential för framtida upphandling av konceptförskolor enligt ramavtal samt att generera kunskap kring upphandling och implementering av konceptförskolor. I undersökningens första del genomförs intervjuer med fastighetsansvariga/teknisk chef, utbildningsansvariga och rektorer. Här genomförs också pedagogiska gåturer med personal och så kallade kameraturer med förskolebarn i befintliga utbildningsmiljöer.

I projektets andra del används samma metoder men då kommer intresse också att riktas mot design av inomhus- och utomhusmiljöer, val av inredning och arbetsmaterial i nybyggda förskolor. Detta i linje med läroplanens mål¹² för barns utveckling och lärande i en utbildning som är välfungerande och hållbar för alla.

¹⁰A. Mindre enplansförskola för uppskattningsvis 60-80 barn.
B. Större enplansförskola för uppskattningsvis 80-120 barn.
C. Mindre tvåplansförskola för uppskattningsvis 80-120 barn.
D. Större tvåplansförskola för uppskattningsvis 120-160 barn.

¹¹ [Länk till Åre kommuns webbsida](https://are.se/) (https://are.se/)

¹² Skolverket, *Läroplan för förskolan* (Stockholm: Skolverket, 2018).

Studiens övergripande syfte, dess frågeställningar och målgrupp

Syftet med forskningsstudien är att belysa erfarenheter hos nyckelpersoner/ aktörer i tre kommuner gällande framgångsfaktorer för att implementera och använda funktionella förskolelokaler som stöder förskolans uppdrag och dagliga arbete. Målgruppen är alla professioner som är involverade i processen att planera, bygga och använda utbildningsmiljöer – politiker, strateger, utbildnings- och fastighetsorganisationer, ledningsfunktioner och personal i förskolan.

Övergripande frågeställning:

- Hur uppfattas och implementeras funktionsprogrammet, och valda konceptförskolor, på kort sikt och på längre sikt av deltagande aktörer?

Två mer praktiska frågor:

- Hur upplever personalen att möjligheter och begränsningar i lokalerna och inomhusmiljön i befintlig och nybyggd förskola påverkar möjligheten att utföra sitt uppdrag i enlighet med gällande styrdokument?
- Hur upplever barnen lokalerna och inomhusmiljön i befintlig och nybyggd förskola, och hur påverkar dessa deras möjlighet att ta del av utbildning och undervisning?

Tre kommuner

Projektet följer tre kommuners implementering av nya förskolelokaler. Kommunerna har anmält intresse för att ingå i projektet utifrån en inbjudan från tidigare projektansvarig på SKR. En central utgångspunkt för kommunernas deltagande är att de alla tre står inför nybyggnation av förskolor och att de genomfört en upphandling inom SKR:s ramavtal av en konceptförskola framtagen med utgångspunkt i Funktionsprogrammet. Detta innebär för de enskilda förskolornas barn och personal också en förflyttning från mer traditionella lokaler med avdelningar till en ny typ av förskola med en planlösning som stödjer en pedagogisk idé, organisation och arbetssätt med mindre barngrupper som samverkar – framtagen genom arbetet med funktionsprogrammet. Ytterligare en förutsättning för deltagande i projektet är att upphandlingsprocessen skett relativt nyligen och att man i kommunerna planerat vilka av redan etablerade förskolors barn och personal som ska flytta till de nya förskolorna.

De tre kommunerna beskrivs nedan utifrån kommunens storlek, antal invånare och antal förskolor eller antal barn i kommunal förskola. I denna introduktion till kommunerna beskrivs också de förskolor som är med i projektet samt de val av leverantör och konceptförskola som gjorts. Placering och utformning av förskolorna anges också. I efterföljande del av rapporten omnämns kommunerna som Kommun A, B och C, och kommer därmed att utgöra exempelkommuner snarare än representanter för sig själva. Orsaken till detta är att etiska frågor behöver beaktas i forskning och att de som intervjuats har samtyckt till att delta om deras identitet inte anges i framskrivningar som görs i rapporten.

De tre kommunerna samt de nya förskolorna

Vårgårda kommun är belägen mitt i Västergötland. De som arbetar i kommunen beskriver att det sker en inflyttning från storstäder till kommunen. Den har 11 946 invånare, varav hälften bor på landsbygden. I kommunen finns 10 förskolor, fristående förskolor och familjedaghem. Cirka 550 barn deltar i den kommunala förskoleverksamheten. Kommunen har valt en konceptförskola från Skanska¹³ i ett plan med plats för som mest 108 barn, och hit kommer barn och

¹³ Målet i projektet var att få med tre olika leverantörer, vilket sedan inte blev möjligt utifrån vilka kommuner som visade intresse för att delta och vilka som skulle flytta in i de nya byggnaderna inom projektets tidsram.

personal från två förskolor att flytta. Den befintliga verksamheten i den ena förskolan bedrivs idag i en modulförskola med två avdelningar för barn från 1-5 år. Den andra verksamheten sker i en skola som byggts om till förskoleverksamhet. Även här har man fyra avdelningar som slagits ihop till två enheter och barnen är mellan 1-5 år på de båda enheterna.

Burlövs kommun är en kraftigt växande kommun som geografiskt är placerad mellan de två större kommunerna Malmö och Lund. Idag har kommunen 19 312¹⁴ invånare. Kommunen kan utifrån sitt växande beskrivas som en oftakommun; en kommun som kommer att bygga många nya förskolor och skolor med utgångspunkt i dess kraftiga pågående tillväxt. För barn mellan ett och fem år finns kommunala förskolor, familjedaghem samt fristående förskolor. I dagsläget deltar 900 barn i den kommunala förskoleverksamheten. Burlövs kommun har valt en konceptförskola från Skanska i två våningar med plats för 120 barn. Till den nybyggda förskolan kommer barn och personal från två befintliga förskolor att flytta, och här kommer det att finnas plats för nyinflyttade, alltså för barn som ännu inte är placerade i förskolan. En av de befintliga förskolorna har två avdelningar och verksamheten sker i dagsläget i en hyrd modulförskola, med barn mellan 1-5 år. Den andra förskolan består av tre avdelningar för barn mellan 1-3 år och verksamheten sker i ombyggda lägenheter i bottenvåningen på en större flerfamiljsfastighet. Förskolan beskrivs av personal och rektor som en lägenhetsförskola.

Kungsörs kommun är en tillväxtkommun centralt placerad i Mälardalsregionen och är, enligt den egna hemsidan, en av Västmanlands mest växande kommuner. Kommunen har 8745 invånare och här finns i dag åtta förskolor, en fristående förskola och ett familjedaghem.¹⁵ I dagsläget är 450 barn inskrivna i kommunal förskola. Kungsörs kommun har valt en konceptförskola från Sjötorpshus i ett plan med plats för cirka 108 barn. Till den nybyggda förskolan kommer barn och personal från två förskolor att flytta, dels från en lägenhetsförskola, dels från en förskola som idag är inrymd i en fristående byggnad som tidigare varit LSS-boende. I befintlig lägenhetsförskola i två våningar finns fyra avdelningar: två avdelningar för barn mellan 1-3 år och två avdelningar för barn mellan 3-5 år.

¹⁴ Årsskiftet 2020–2021 enligt Burlövs kommuns hemsida

¹⁵ [Nyhet från Kungsörs kommuns webbsida 22 januari 2021](https://kungsor.se/nyhetsarkivet/nyheter---kommun-och-politik/nyhetsarkiv---kommun-och-politik/2021-02-22-kungsors-befolkning-fortsatter-att-oka.html).

(<https://kungsor.se/nyhetsarkivet/nyheter---kommun-och-politik/nyhetsarkiv---kommun-och-politik/2021-02-22-kungsors-befolkning-fortsatter-att-oka.html>)

Förskolelokalers utformning och innehåll – en utblick

I rapportens inledning lyfter vi fram att det är brist på forskning kring utveckling av funktionella utbildningsmiljöer i förskolan. Delar av den forskning om utbildningsmiljöer för de yngsta barnen som redan finns presenteras i det följande. Urvalet utgörs här av en nordisk kontext. Detta för att delrapporten till skillnad mot den kommande huvudrapporten är begränsad i sin omfattning och att en nordisk kontext därmed anses vara en tydlig och lämplig avgränsning.

Utformning och användande av lokaler

Utformningen av utbildningsmiljöer medverkar till att pedagogiska visioner kan manifesteras. Men även om arkitekturen, rummens utformning och de material som finns syftar till att läroplaner och god pedagogisk praktik ska kunna implementeras kan rummen användas och uppfattas och upplevas på många olika sätt. De kan enligt tidigare forskning både begränsa och öppna som resurser i undervisning.¹⁶

Lokaler och rum i förskolan kan organiseras av personalen utifrån målstyrda principer och därmed visa på en institutionell ordning, samtidigt som de barn som tar plats i miljön kan använda den på delvis andra sätt.¹⁷ Oberoende av hur lokaler och deras innehåll används så är förskolan en konkret fysisk plats som ger ett antal förutsättningar för de barn som går där och för den utbildning som bedrivs.¹⁸

¹⁶ Sara Eriksson Bergström, *Rum, barn och pedagoger: om möjligheter och begränsningar i förskolans fysiska miljö*, doktorsavhandling (Umeå: Umeå Universitet, 2013).

Ann-Marie Markström, *Förskolan som normaliseringspraktik: En etnografisk studie*, doktorsavhandling (Linköping: Linköpings Universitet, 2005).

Elisabeth Nordin-Hultman, *Pedagogiska miljöer och barns subjektskapande*, (Stockholm: Liber, 2004).

Solveig Nordtømme, "Place, space and materiality for pedagogy in a kindergarten", *Education Inquiry*, 3(3), (2012), 317–333.

¹⁷ Eriksson Bergström 2013.

¹⁸ Kim Rasmussen, "Places for children - children's places", *Childhood*, 11:2, (2004) s. 155-173.

Ett exempel på tidigare forskning i nordisk kontext är en studie av Nordtømme¹⁹ i vilken hon undersöker hur rum och materialitet kan förstås som pedagogiska resurser i barns lek i förskolan. Undersökningen utgår från ett intresse för barns fria lek som del i den pedagogiska praktiken, där den fria leken är lek som inte styrs eller är planerad av vuxna. I resultaten visar Nordtømme att beroende på vad barn tillåts göra i förskolans inre miljö kan rummen erbjuda eller begränsa olika lekar och lekuttryck.

Rummen i sig utgör därmed inte i första hand en begränsning av leken utan det är snarare hur barnen tillåts att använda rummen och vilka material som finns tillgängliga som styr vilken lek som är möjlig för barnen. Detta bekräftas också i andra undersökningar som visar på olikhet i möbleringen och i placeringen av material, högt upp i hyllor som barnen inte kan nå eller i lådor som alla barn kan nå oavsett längd. Olika typer av organisering av verksamheten pekar mot en förväntan på vad barn får och inte får göra i miljön.²⁰

Nordtømme²¹ beskriver hur alltför fördefinierat material styr barnens lek och möjlighet till frihet i leken. Hon visar också hur vissa material öppnar för alla barn att uppleva en tillhörighet i förskolan. Ofta är detta material som uppmuntrar till improvisation och utforskande, men som ibland förbises av personalen och kan uppfattas som mindre viktiga. I en studie av Eriksson Bergström undersöks hur **”förskolans fysiska miljö strukturerar och organiserar barns aktiviteter”**²² och vidare vad den fysiska miljön erbjuder och reglerar för barnen. Hon visar bland annat att aktiviteter som de vuxna kan uppfatta som röriga, i det här fallet att många barn befinner sig i samma rum och gör olika saker, inte alltid är röriga utifrån barnens perspektiv. Barnen ägnar sig åt individuella projekt som inte är synliga för de vuxna. Det som gör att personal uppfattar aktiviteterna som röriga är troligen att de själva inte kan följa vad som händer i rummet, menar Eriksson Bergström.

Verksamheten styrs av institutionella förutsättningar och samtidigt tycks den fungera väldigt olika i olika förskolor. I en av förskolorna i Eriksson Bergströms studie utgör miljön ett pedagogiskt hinder, i andra utgör miljön

¹⁹ Solveig Nordtømme, ”En teoretisk utdyning av rom og materialitet som pedagogisk resurs i barnehagen”, *Nordisk barnehageforskning* 10:4 (2015) s. 1–14.

²⁰ Eriksson Bergström 2013.

²¹ Nordtømme 2012.

²² Eriksson Bergström 2013, s. 8.

inget hinder och den verksamhet som bedrivs är där till synes inte beroende av den fysiska miljöns utformning.

Stora lokaler

Brandi-Hansen²³ följer två förskolor som flyttar till nya större förskolelokaler. Av resultatet framkommer att det finns problem när lokaler blir för stora. Barnen får gå långa sträckor, eller behöver gå upp och ner för trappor, för att komma till sin avdelning. Alla avdelningar har inte heller direktutgång mot gården. På samma sätt måste personalen röra sig över stora avstånd när de ska samarbeta. De stora lokalerna kommer därmed att både villkora och strukturera den pedagogiska verksamheten men också vem och vilka (barn och personal) som kan mötas och samarbeta med varandra i vardagen.

De stora lokalerna skapar behov av kontroll och därmed ställer de krav på övergripande strukturer, och i vissa fall kommer detta också att disciplinera barnen, exempelvis när de måste passera rum med sovande barn och då vara tysta fast de själva kanske är uppspelta på väg till någon aktivitet. Genom att man i planerandet av de nya lokalernas hemvister/avdelningar minimerat antalet utrymmen finns få platser där barn kan gå undan. Rummen är ofta stora och här ska olika typer av verksamhet bedrivas. Samtidigt finns här också större gemensamma rum som kan nyttjas av flera barngrupper eller av andra som bor i kommunen, men detta leder i sin tur till att inget kan lämnas kvar i lokalen. Man kan inte påbörja ett projekt som sträcker sig längre bort än den stund man har tillgång till rummet.

Rummens storlek i relation till den verksamhet som kan bedrivas är också i fokus i en tidigare studie av Nordin-Hultman²⁴. I en jämförelse mellan engelska och svenska förskolor visar resultatet i hennes studie hur svenska förskolor ofta har flera små rum för olika aktiviteter medan de engelska förskolorna har lika många aktiviteter fast i färre antal rum. Vi ser här alltså en tradition av flera små rum i den svenska förskolan, något som förändras i de nya konceptförskolorna där rummen är färre och planerade för flera typer av aktiviteter.

Sammanfattningsvis har tidigare studier riktat intresse både mot vad som är möjligt att göra i utbildningsmiljön och mot hur lokaler och rum är organiserade

²³ Sissel Brandi-Hansen. *Hverdagsliv i nybyggede og nyrenoverede daginstitutioner*, rapport (Köpenhamn: FOA, 2015).

²⁴ Nordin-Hultman 2004.

i relation till den verksamhet som ska bedrivas där. Resultaten visar till viss del hur organiserandet av de fysiska rummen, i kombination med utbildningspraktiken, i stor utsträckning kan reglera vägen till måluppfyllelse och barns möjlighet att ta del av undervisning i förskolan. Samtidigt menar till exempel Eriksson Bergström att barn har ett större handlingsutrymme än vad som kanske är synligt vid en första anblick, vilket är en faktor vi kommer tillbaka till senare i rapporten.

Studien – så genomfördes den

Forskningsstudien genomfördes som en fallstudie²⁵ och här medverkar tre kommuner som implementerar konceptförskolor.²⁶ Studien inleddes med ett dialogmöte i SKR:s regi där kommunrepresentanter från hela Sverige deltog. Därefter inkom intresseanmälningar från företrädare för kommuner som var intresserade av att delta i studien. Utfallet resulterade i att tre kommuner med geografisk spridning och storlek anmälde intresse att delta. I nästa steg etablerades kontakt med företrädare från de tre kommunerna och under dessa dialogmöten fördjupades presentationen och studiens design förankrades. I tabell 1 redovisas planering och genomförande av projektets första del.²⁷

Tabell 1. Översikt av planering och genomförande av studiens första del

Aktiviteter	2020	2021
Etablera kontakter med alla inblandade	November – december Kommun ABC	
Nyetablering av tidigare kontakter, planera tider för intervjuer		Januari, mars, april
Planeringsmöten	November	Januari, april, juni
Styrgruppsmöte	December	Februari
Intervjuer - utbildningsförvaltning, rektor, fastighetsansvarig		April, maj, juni, augusti Kommun ABC
Planeringsmöte		Augusti, oktober, november
Styrgruppsmöte		April
Påbörja arbete med rapporten		Mars
Platsbesök		Oktober, november Kommun ABC

²⁵ Robert K Yin, *Fallstudier: design och genomförande* (Malmö: Liber, 2007).

Fördelen med en fallstudie är att utgångspunkten är ett helhetsperspektiv, där man kan få syn på processer i sociala miljöer och hur sådana processer växelverkar.

²⁶ Studien har genomgått en etikprövning vid den nationella Etikprövningsmyndigheten.

Etikprövningsmyndigheten diarienummer 2020–05753 samt 2021–02368

²⁷ Studiens upplägg enligt tidsplan i projektbeskrivning stämmer inte helt överens med den ursprungliga planen eftersom vi drabbades av en världsövergripande pandemi under våren 2020.

Aktiviteter	2020	2021
Pedagogisk gåtur personal		Oktober, november Kommun ABC
Kameratur barn		Oktober, november Kommun ABC
Pågående arbete med rapporten		April, maj, juni, augusti, september
Planeringsmöten		December
Styrgruppsmöte		Maj, augusti, oktober, december
Bearbetning av data		Oktober, december
Sammanställning av delrapport		Oktober, november, december
Ett utkast av delrapporten till Kommunfondens styrelse		Mitten på januari 2022
En färdig delrapport till kommunfondens styrelse		Slutet på januari 2022

Vid de inledande dialogmötena med de i studien ingående kommunerna företrädde dessa av representanter på förvaltningsnivå såsom verksamhetschef/skolchef, utbildningsansvarig, i vissa fall fastighetschef eller/och kommunal projektledare för byggprocessen och rektorer. Efter dialogmötena förankrades studien i nästa steg med berörda kontaktpersoner på de av kommunen utvalda förskolorna.²⁸ Valen baserades på tidigare beslut om vilka befintliga förskolor som skulle flytta in i de nybyggda utbildningsmiljöerna.

Metoder för kunskapsproduktion inom projektet

I studien används tre olika metoder för att besvara de forskningsfrågor som ställs: (1) intervjuer, (2) pedagogiska gåturer med personal och (3) kameraturer med barn. Intervjuerna i projektets första del har genomförts med fastighetsansvariga/teknisk chef i alla de tre kommunerna. Därutöver har utbildningschef/verksamhetschef/skolchef/projektledare för byggprocessen²⁹ på kommunal nivå och rektorer vid berörda förskolor intervjuats. Genomförandet av dessa inter-

²⁸ Eftersom studiens första del under 2020 sköts fram i tiden på grund av pandemin togs nya uppdaterande kontakter under våren 2021 (se tabell 1).

²⁹ Den uppräknings som görs på kommunal nivå föräns av att de tre kommunerna organiserar och benämner ledningsfunktioner på olika sätt.

vjuer beskrivs närmare i bilaga 1 och utgör tillsammans med uppföljande intervjuer i projektets andra delstudie underlag för att svara på den övergripande frågan:

Hur uppfattas och implementeras funktionsprogrammet, och valda konceptförskolor, på kort sikt och på längre sikt av deltagande aktörer?

De pedagogiska gåturerna med personal och kameraturerna med barn, vilka beskrivs i bilaga 1, kommer att bidra till att svara på de mer praktiska frågorna:

Hur upplever personalen möjligheter och begränsningar i lokalerna och inomhusmiljön i befintlig och nybyggd förskola för möjligheten att utföra sitt uppdrag i enlighet med gällande styrdokument?

Hur upplever barnen lokalerna och inomhusmiljön i befintlig och nybyggd förskola, och hur inverkar de på möjligheten för dem att ta del av utbildning och undervisning?

Insikter och erfarenheter från projektets första del

Kommun A

Vision och bakgrund

Visionen om en ny förskola handlade från början om att man i kommunen behövde en ny förskola då kontrakt på tidigare förskolelokaler löpte ut inom en snar framtid samt att fler platser för barn i förskolan efterfrågades. Den ekonomiska överblicken och den förkortade produktionsfasen ansågs vara viktiga faktorer för upphandlingen samtidigt som funktionsprogrammet blev en garant för kvalitet.

De olika ansvarsfunktionerna i kommunen behöver differentierad kunskap om delar av implementering och genomförande av projektet för att kunna fatta beslut utifrån sitt kompetensområde. Utbildningsansvarig, måltidsenhetschef, rektorer, kvalitetsteamet, förvaltningschefen, en nämndledamot och nämndordföranden gjorde gemensamma studiebesök på nybyggda förskolor i olika delar av landet för att i planeringsstadiet ta ställning till vilken typ av förskola som skulle byggas. Detta gemensamma arbete utgick från att man i kommunen menar att förskolan är viktig i kommunen och en **“plats mitt i byn.”**³⁰

Valet av konceptförskola tar sin utgångspunkt i lärmiljöprogrammet som redan finns i kommunen, men också i många och långa diskussioner med utgångspunkt i barns behov och vilken typ av framtida förskola alla i kommunen kan stå bakom. Genom detta arbete skapades också en gemensam vision. Det finns en positiv förväntan från personal och barn på de nya lokalerna. Från en av de befintliga förskolorna kan man även blicka ut över byggplatsen där den nya förskolan växer fram.

Eftersom Barnkonventionen är lag och ett viktigt dokument i kommunen har barn deltagit i exempelvis valet av lekutrustning på gården, enligt fastighetsansvarig. En del av visionen är också att barnen ska trivas och att barn med olika socioekonomiska förutsättningar får möjlighet att mötas i en ny och större

³⁰ Citat ur en av intervjuerna som genomfördes i kommunen.

förskola. Den nya förskolan kan ses som bärare av ett tydligt kompensatoriskt uppdrag menar utbildningsansvarig. Genom valet att bygga en helt ny förskola öppnar man i kommunen för att se detta byggprojekt som en förutsättning för att senare utveckla verksamheten och utbildningsmiljöer i befintliga förskolor. Både nu och i framtiden är utemiljön viktig i planerandet av förskolan, och man utgår också från inspiration av Reggio Emilia. Rektor lyfter fram att personalen på nuvarande förskolor ibland uppfattar att de inte får vara delaktiga i beslutsprocessen kring utformningen av den nya förskolan. Kommunledningen vill att personalen ska vara med i en begränsad omfattning. Detta eftersom man inte vill att personliga behov och önsknings ska påverka den inre miljön utan att dessa snarare ska baseras på det gemensamma lärmiljöprogrammet, vilket formulerar visioner och konkreta frågor som: **“Vad är det för byggnader barnen behöver för att få den utbildning och undervisning dom har rätt till?”**³¹

Argument för val av konceptförskola från funktionsprogrammet tar sin utgångspunkt i:

- Tidsvinster, utifrån att behovet av en ny förskola uppstod med kort varsel
- Färre personer behövde engageras i processen – arbetet underlättades därmed
- Funktionsprogrammet fungerar som kvalitetssäkring
- Man vet vad man får genom att man kan se alla ritningar och få all information – det blir därmed smidigt.
- Konceptförskolan matchar kommunens lärmiljöprogram och övergripande mål kring utformandet av bra måltidssituationer för alla barn i förskolan

Design

Under implementeringsprocessen genomfördes ett antal gemensamma möten mellan fastighetsansvarig, utbildningsansvarig på kommunnivå och rektor. Valet av förskola och leverantör baserades på en gemensam process och omröstning där man argumenterade för valet. Här spelade också lärmiljöprogrammet och gårdens utformning en roll, och rektor var med i mindre utsträckning. Valet föll på en förskola i två plan koncept D med plats för mellan 120 och 160 barn. En viktig faktor var att leverantören också kunde erbjuda entreprenad för utemiljön. Eftersom förskolan ligger i ett tätbebyggt område

³¹ Ur en av intervjuerna.

behövde man göra praktiska avvägningar rörande lämning och hämtning med bil.

I utformningen av tillagningsköket har flera mindre och större förändringar genomförts, vilka passar kommunens grundsyn kring hållbarhet och sinnesupplevelser i samband med mat. Här valde man att hellre betala lite extra än att avstå från att genomföra dessa förändringar. Interiör och inredning kommer att väljas av rektor och personal, och detta arbete påbörjas cirka två och en halv månad före inflyttning. Ett första utkast till hur förskolans inre miljö ska se ut gjordes dock tidigt, långt innan det första spadtaget togs. Detta har bland annat handlat om val av tapeter istället för målade väggar. Man har under större delen av processen haft en dialog med Byggherren. Kommunens lärmiljöprogram ligger till grund för utformandet av den inre miljön och i konceptet finns kojor och utrymmen som kan bli barnens egna.

Planeringen kring vilka som ska arbeta på de olika avdelningarna/hemvisterna i den nya förskolan och hur man ska lägga upp arbetet är inte klar, och här finns pågående frågor om huruvida man ska ha ett gemensamt bibliotek och en gemensam ateljé. Samtidigt finns konkreta planer hos personalen för den inre miljön i den nya förskolan:

– Jag ska säga att en aspekt är också att på den förskolan har vi sagt att vi ska ha låga bord. Tycker att ett lägre bord i barns höjd inbjuder ju till aktiviteter. [...] tycker inte att ett lägre bord låser lika mycket.

Kommunens tydliga vision kring de förutsättningar och möjligheter som alla barn i kommunen ska få rätt att ta del av har bland annat lett fram till att man i den nya förskolan kommer att ha en utetoalett. En sådan funktion är gynnsam för barn och personal som då har nära till en toalett under utevistelse. Vad gäller utemiljön har rektor och personal försökt påverka konceptet så att barnen ska kunna sova ute. Man har önskat en pergola med tak, men detta har trots påtryckningar inte genomförts.

Några sammanfattande reflektioner kommun A

Redan från början har ett flertal kompetenser och olika ansvarsfunktioner i kommunen ingått i den grupp som tog beslut om vilket koncept som passade bäst. Detta ses som en framgångsfaktor av de inblandade. Under beslutsprocessen besökte man nybyggda förskolor inför val av konceptförskola.

I kommun A har man en tydlig gemensam vision om vad man vill med kommunens förskolor, och man har sedan tidigare utformat ett lärmiljöprogram vilket legat till grund för omarbetningar i det valda konceptet. Dessutom spelar kommunens måltidsenhetschef en viktig roll i arbetet med förändringar som görs. Den kommunala visionen är så att säga delvis redan formulerad och här finns tydliga pedagogiska avsikter som genomsyrar hela implementeringsprocessen och som bland annat utgår från Barnkonventionen. Man ser i kommunen arbetet med den nya förskolan som ett viktigt led i att inspirera till förändringsarbete i befintliga förskolor. Den planerade förskolan blir på detta sätt inte bara den första konceptförskolan i kommunen utan också del i ett pågående arbete med att förbättra förutsättningarna för att bedriva och utveckla förskoleverksamheten i kommunen.

Kommun B

Vision och bakgrund

Visionen om en ny förskola i kommun B har enligt utbildningschef funnits under många år. De lokaler man bedriver utbildning i är inte byggda som förskolor och har därför varit temporära lösningar. Politikerna i kommunen har tidigare prioriterat nybygge av skolbyggnader och nybyggnation av förskolorna har därför fått stå tillbaka. Samtidigt som nybyggnation av förskolor blev aktuellt i kommunen hade SKR utvecklat sitt funktionsprogram med tillhörande konceptförskolor, vilket erbjöd en ”**enkelhet i upphandling**” och ”**en snabbhet i processen**”. Bakgrunden till framtagandet av funktionsprogrammet innebär även en ”**kvalitetssäkring**”³² av de nya utbildningsmiljöerna. I kommunen fanns en given tomt för nybyggnationen. Visionen om en ny förskola byggde på ett kommundemensamt arbete, och här genomfördes gemensamma studieresor för att titta på redan byggda förskolor av olika typer i olika delar av Sverige.

Från den tekniskt ansvariga finns en tydlig hållbarhetsvision. Det handlar om att den nya byggnaden ska vara energisnål och att man ska ha solceller på taken.³³ Båda dessa mål utgår från kommunens miljömål och därför har de specificerats i upphandlingen. Den tekniska chefen menar att man också arbetat mycket med förskolans gård, vilken går utanför upphandlingen men har varit central i

³² Ur intervjuer med ansvariga på kommunnivå.

³³ Solcellerna utgör ett tillval.

processen. Man har haft en landskapsarkitekt som ritat på en utformning av utemiljö och i planeringsarbetet har både barn och personal deltagit.

Utformningen av de nya lokalerna måste enligt utbildningschefen ligga hos rektorsgruppen inom förskolan och inte hos politikerna, eftersom dessa är fritidspolitiker som inte kan vara insatta i alla frågor. I planeringsgruppen ingick också, enligt en av rektorerna, en biträdande förskolechef och två förskollärare – en från varje förskola. En liten kommun har större möjligheter till ett nära samarbete under beslutsprocessens gång och här är förskolans personal viktig. Det planeringsarbete som genomförts under projektet har **”varit oerhört läro-rikt för oss i kommunen”** menar teknisk chef.

Kommunstyrelsen gav i uppdrag till barn- och utbildningsnämnden att genomföra upphandlingsprocessen utifrån en given ekonomisk ram. Efter kommunstyrelsens beslut gav nämnden i uppdrag till kommunens fastighetsbolag att genomföra upphandlingen. Diskussioner under förankringsprocessen har på utbildningschefens initiativ förts parallellt mellan utbildningschef, teknisk chef, förskolornas ledningsgrupp – som består av verksamhetschef, kommunal projektledare och förskolornas rektorer – och barn- och utbildningsnämnden.

Rektorer i kommunen bekräftar att man hade inflytande i processen och i val av konceptförskola och sedan också i utformningen. Förutom detta hade man nära kontakter med teknisk chef. Detta arbete bygger på många och täta möten för styrgruppen under lång tid vilket också i stor utsträckning har gynnat förändring av konceptförskolans design.

Valet av den nya konceptförskolan utgår bland annat från viljan att bygga stora enheter istället för små, och argumenten för detta är enligt rektorer och utbildningschef:

- Små enheter är personalkrävande och ofta sårbara
- Större förskolor möjliggör att barn med olika kulturella, språkliga och sociala erfarenheter delar samma förskola (genom att upptagningsområdet breddas). Större förskolor med fler avdelningar kan i en liten kommun därmed motverka segregation
- Mer personal på samma enhet ger möjlighet till ökat samarbete
- De nya förskolorna ska erbjuda flexibla miljöer för framtiden och därmed en långsiktigt hållbar utbildningsmiljö
- Nybyggda enheter kan stödja fysiskt tillträde till förskolan för alla barn oavsett behov.

Ytterligare faktorer som betonas av utbildningschef är vikten av att förskolan inte blir för stor, men också att personalgruppen inte blir för stor.

Design

En av rektorerna lyfter fram betydelsen av att ha fått vara med från början när det kommer till val av konceptförskola utifrån platsens specifika förutsättningar. Byggherren fick ta ställning till de behov som skulle beaktas vid nybyggnation och presenterade som svar på detta två av de framtagna konceptförskolorna. När valet sedan var gjort kunde styrgruppen påverka inomhusmiljön. Det gällde bland annat; flytt av toaletter till entréer, flytt av väggar inomhus, en gemensam ateljé och ett gemensamt rum för vattenlek. Rektor menar att **“just vattenleken har varit viktig för vår personal”** och det var viktigt att denna önskan kom med från början i processen eftersom man då måste våtrumssäkra lokalerna. **“Vi påverkade också i ett tidigt skede att vi ville ha mer traditionella förskoleavdelningar än vad konceptförskolan från början avsåg att vara.”** Man ville också ha ett större samlingsrum även om man ännu inte bestämt om det ska bli matsal för alla barn på förskolan, kanske ska rummet fungera som torg.

– Vi har också sett till att vi får en ytterligare byggnad på gården som vi kan använda för att barnen ska få sova ute. Vi började också planera på en stor detaljnivå, där såg vi att på varje avdelning ska det finns möjlighet till bygg och konstruktion, vattenlek, ytor för att barn ska få lugn och ro en liten ateljé, och vi funderade över om vi kunde plocka bort ett skötbord och ha ett skötbord på två avdelningar. Viktigt också med anpassning av lokalerna för barn med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Vi hade också behov av att ha en toalett med ingång direkt utifrån.³⁴

Ytterligare förändringar av originalritningarna har handlat om behov av ett dokumentationsrum och att de som ansvarar för städningen i nuvarande förskola önskar en större yta för sitt förråd. Det finns en oro hos personalen som handlar om minskade ytor i de nya lokalerna. Man har nu i befintlig förskola många små rum och får i den nya förskolan istället större rum som ska ha flera funktioner.

³⁴ Utdrag ur intervju.

Några sammanfattande reflektioner kommun B

I kommun B finns en stark vision kring de nya förskolornas byggnation, och här finns också ett uttalat intresse för att låta frågor om den pedagogiska verksamheten ligga nära praktiken, hos rektorer och personal och inte hos politikerna. Visionen handlar också om att hela kommunen, genom den utbildning som ges i förskolan, bidrar till en demokratisering då barn med olika sociala, kulturella och fysiska förutsättningar ska mötas i förskolan.

Personal och rektorer har i ett nära samarbete med representanter från kommunen bidragit till förändringar av konceptet redan i ett tidigt skede. I den här kommunen beskrivs detta arbete som framgångsfaktorer vilka genomsyrat hela implementeringsprocessen fram till idag. Man har tagit ett principbeslut på pedagogisk nivå (personal och rektor) om att de nya lokalerna ska användas mer som traditionella förskolelokaler och inte, såsom funktionsprogrammets intention varit, med mindre enheter (med färre barn) som arbetar nära varandra.

Kommun C

Vision och bakgrund

Utgångspunkten för den kommunala visionen är pragmatisk; barnantalet ökade mer än beräknat och kommunen behövde skapa förskoleenheter som håller över tid. Detta behov sammanföll i tid med att SKR skulle ta fram ett funktionsprogram med tillhörande konceptförskolor. Inom kommunen blev man nyfikna eftersom funktionsprogrammet hade en bred referensgrupp, och såg att man genom att avropa en av konceptförskolorna skulle kunna påskynda byggprocessen och därmed göra en tidsvinst. Här styrde också tomtens utformning och att man avsåg att ha ett bestämt antal kvadratmeter per barn.

Argument för val av konceptförskola istället för nybyggnation från grunden var enligt utbildningsansvarig och fastighetsansvarig:

- Tidsvinster – snabb process (en tidsvinst på ett år)
- Låg kostnad på lång sikt – även om investeringarna blir stora inledningsvis
- Förskolan kunde bli Svanenmärkt
- Konceptförskolan är yteffektiv vilket leder till lägre kostnader på sikt och man kan därmed prioritera att lägga pengar på personal istället för lokaler

- Funktionsprogrammet byggde på ett gediget förarbete där man redan tänkt på alla delar – konceptet erbjuder därmed en fungerande och genomtänkt miljö med hög kvalitet från början
- Mindre personstyrt från verksamheternas sida genom att välja en redan genomtänkt förskola

Kommunledningen tog beslutet om val av konceptförskola utan att rektorer och personal var inblandade. I kommunen har man tidigare erfarenhet av att personal varit med i beslut kring en blivande skola, och det fanns kritik från kommunledningen om att för många personer var med i processen och att man ville påverka på detaljnivå. I nuvarande process har istället en facklig representant varit delaktig. Den första upphandlingen har redan lett till att man bygger ytterligare en ny konceptförskola.

Barn från modulförskolor kommer att flytta in i den nya förskolan men också barn från en annan förskola som behöver renoveras. Skolledningen har bestämt vilka förskolor som ska flytta in i den nya byggnaden. Personal och rektorer har ansvaret för hur barn och personal delas upp och hur man organiserar verksamheten i den nya förskolan.

Design

Fastighetsansvarig och utbildningsansvarig vill att det ska finnas en matsal i förskolan – att alla barn äter i omgångar på ett och samma ställe - eftersom det föreslagits som en kvalitet i funktionsprogrammet. Personalen är inte säker på att det är det bästa alternativet. I kommunen pågår också diskussioner mellan ledning och personal om storleken på de nya avdelningarna, och här finns motståndningar som rör konceptförskolans mål med mindre barngrupper samt en vilja att behålla de större barngrupperna även i den nya förskolan. På kommunnivå beslutas att tre avdelningar ska planeras för fler barn och tre för färre barn. Kostchefen i kommunen har varit med och påverkat utformning av köket. Kostchefen har; **“[...] föreslagit ändringar som nu kommer att påverka det koncept vi valt [även] i framtiden.”**

I kommunen har man sedan tidigare köpt in samma typer av möbler till befintliga förskolor så att alla förskolor ska ha likvärdiga förutsättningar. Man kommer därför att kunna ta med dessa till den nya förskolan. Personalen har varit med och påverkat att det ska vara en toalett i entrén. Personalen har också lyft fram att man behöver ett vattenutkast vid entrén för att skölja av stövlar och

regnkläder. Därutöver har de anställda deltagit i utformandet av gården. Det är en stor gård där det enligt kommunala planritningar finns plats för ett framtida trygghetsboende, eller om så önskas, en modulförskola. En totalupphandling har gjorts för både byggnad och gård. Eftersom de nya lokalerna är mindre menar utbildningsansvarig att den stora gården kommer att kunna fungera som ett komplement till inomhusmiljön. Personalen ger uttryck för en oro inför flytten till de nya lokalerna.

– **Vi vet att vi ska flytta in i de nya lokalerna. Vi är oroliga för att vi inte ska få plats på de nya förskolorna, vi ska tränga ihop oss. Vi kommer att få en matsal som vi ska dela med sex avdelningar. Vi kommer att ha ett pentry på avdelningen. På ritningen fanns det [bara] en personaltoalett beräknad på 30 personer. Där hoppas vi att de ska lyssna på att vi behöver en till. Vi har också önskat flera tvättrännor [för barnens handtvätt]. Vi har en kollega som är på möten och så [...] men personligen har jag inte påverkat. Det blir mindre yta på den nya förskolan, vi har inte fått säga till om så mycket. Det hade varit önskvärt med flera smårum.**

– **Ska ni gå och titta på nya förskolan?**

– **Nej det vet vi inte. På nya förskolan blir det långt mellan entrén och in till avdelningen, vi är oroliga för hur det ska gå när vi ska slussa in till deras avdelning. Varje hall hade från början ingen toalett. [...] Rektor hade från början inget rum.³⁵**

Citatet ovan visar på personalens begränsade möjligheter att påverka designen av lokalerna, men också på en allmän oro som till synes har sin grund i att de saknar inflytande över processen.

Några sammanfattande reflektioner kommun C

I kommun C beslutade kommunledningen vilken konceptförskola som skulle byggas. Beslutet har en pragmatisk grund som utgörs av ökat antal barn som ska erbjudas förskoleplats samt av långsiktig hållbarhet. Kommunledningen uttalar en tillit till expertisen som arbetat fram Funktionsprogrammet. I kontakten med byggherren har kommunen företrätts av fastighetsansvarig. Rektor och personal

³⁵ Ur samtal med personal under gåturer.

för de förskoleenheter som ska flytta in i den nybyggda förskolan kom in i processen i ett senare skede.

Under beslutsprocessen har rektor och en representant för personalen ingått i projektgruppen. De har påtalat behov som föreligger och kunnat påverka vissa val medan andra förslag inte fått gehör. De har bland annat kunnat påverka installation av toaletter i anslutning till entrén och ett arbetsrum för rektor.

Kostchefen i kommunen har påverkat kökets utformning vilket bildar modell för kommande nybyggnationer av förskolor i kommunen. Det råder en diskrepans mellan beslut på kommunledningsnivå och de behov som rektor och personal påtalar för att genomföra den dagliga utbildningspraktiken som rymmer omsorg, lek och lärande i linje med läroplanens mål. Inom kommunledningen råder en förväntan på att arbetet i den nya förskolan ska inspirera förändringsarbete i andra förskolor inom kommunen. Ytterligare en konceptförskola planeras i en kommande nybyggnation.

Pedagogiska gåturer och kameraturer

I den studie som genomförs finns ett övergripande syfte med fokus på att presentera framgångsfaktorer i implementerandet av de nya konceptförskolorna i kommunerna. När det kommer till personal och barn ställs två mer praktiktäna frågor som belyser uppfattningar och erfarenheter från barnens och personalens perspektiv när det gäller användningen av både befintliga och nya utbildningsmiljöer.

I den här rapporten presenteras resultat från befintliga miljöer och i slutrapporten kommer också resultat från de nya förskolorna att beskrivas. De två mer praktiktäna frågorna i undersökningen är:

Hur upplever personalen möjligheter och begränsningar i lokalerna och inomhusmiljön i befintlig och nybyggd förskola för möjligheten att utföra sitt uppdrag i enlighet med gällande styrdokument?

Hur upplever barnen lokalerna och inomhusmiljön i befintlig och nybyggd förskola, och hur inverkar de på möjligheten för dem att ta del av utbildning och undervisning?

De resultat som presenteras i det följande utgår dels från kameraturer med barn, och dels från pedagogiska gåturer med personal och rektor. De presenteras under tre olika rubriker och de nedslag som görs i materialet visar på viktiga insikter rörande befintliga miljöer. Dessa kan i ett nästa steg ge insikter om vad som är viktigt att tänka på i organiserandet av de nya förskolornas inre utbildningsmiljö. Personalens utgångspunkt i gåturerna är (1) möjligheter, (2) begränsningar och (3) förändringspotential. Barnens utgångspunkter är (1) platser (innehåll) där de tycker om att leka, (2) platser som de särskilt vill visa och (3) platser där de inte tycker om att leka eller vara.

Pedagogiska gåturer i befintliga lokaler – hinder, förbättringspotential och möjligheter

De medverkande förskollärarna och rektorerna menar att det finns stora rum som uppmuntrar till spring och att detta är problematiskt. Stora rum kan också vara genomgångsrum där vuxna passerar med matvagnar och städvagnar. Detta

stör barnen, personalen och verksamheten. Genomgångsrum kan dessutom vara svåra att möblera. Det stora rummet kan också innebära att rummets funktion krockar mellan olika barns behov. Samtidigt som några barn ska leka behöver några andra barn sova. Stora rum kan innehålla så mycket att det kan vara svårt för barnen att veta vad de kan välja. Dessutom kan måltidssituationen störas när man äter i rum där det finns mycket annat material i blickfånget. På flera förskolor ger förskollärarna uttryck för en önskan om att få mat lagad på plats (tillagningskök) istället för som idag leveranser med mat utifrån.

Genomgående är det tydligt att belysningen som oftast kommer från lysrör är problematisk. Man vill ha punktbelysning i flera av rummen. Förutom förändringar av belysning pratar man mycket om ljudnivån när många barn samlas i samma rum. I två förskolor diskuteras möjligheten att köpa in vikkväggar för att dela av större rum och därmed underlätta enskild lek och undervisning i mindre grupper. I samband med dessa diskussioner framträder också frågan om avgränsningar – rum-i-rummet – för barn med neuropsykiatriska diagnoser.

I flera av förskolorna beskriver personalen hur de små rummen är en tillgång i arbetet med undervisning eftersom man kan dela barngruppen, samtidigt som det är bra med ett större rum från vilket man kan se de andra mindre rummen. Här finns till synes både ett behov av flera små rum och en möjlighet att ha kontroll över vad som händer i de olika rummen.

Alla som deltar i de pedagogiska gåturerna lyfter fram värdet av dessa. Metoden erbjuder en överblick över lokalen och samtidigt ges möjlighet till reflektion och framåtblick. På en förskola upptäcker man exempelvis att material som hör till skapande och estetiska processer är spridda på ett sådant sätt att barnen inte kan få en överblick över materialen, vilket i sin tur kan begränsa dem både i eget undersökande och i mer planerade undervisningssituationer för grupper av barn. Det större rummets möjligheter beskrivs som ett rum där både vuxna och barn kan vara medskapande och utforska tillsammans. Ett exempel på det är att man sätter upp bilder i taket.

När det kommer till innemiljön beskrivs brister på grund av att skötrum/toalett inte är separerade från varandra. Möjligheten att göra skötrummen mer ombonade efterfrågas av förskollärarna på flera förskolor. Tillgången till vatten i flera rum är ytterligare något som efterfrågas för att kunna ha ateljé där barnen kan använda vattnet både för att måla och göra experiment av olika slag. Här beskrivs också problem med ventilationen vad gäller funktionalitet såsom störande

ljud och växlande temperatur (modulförskolor och lägenhetsförskolor). I modulförskolor påtalas problematiken med placeringen av ventilationsanläggningar, som ofta är skrymmande, vilket förhindrar möjligheten att dela av rum på ett enkelt sätt.

Barnens kameraturer

Barnen visar på platser de tycker om och här framträder ett starkt fokus på detaljer av platser i barnens fotografier. Det visar sig vilka platser som är viktiga, och det är då ofta rummets innehåll som barnen visar på. Detta kan exemplifieras med:

(1) Under kameraturerna visar barnen upp delar av eller hela förskolan för den medföljande forskaren. Vissa platser är till synes särskilt viktiga att visa. Här finns exempelvis barnens lådor. Ett flertal barn fotograferar sina och kompisarnas lådor, i vilka de kan lägga sina teckningar eller andra små saker. De här lådorna (bild 1) tycks viktiga på samma sätt som barnens hyllor i hallen där de har sina kläder. Både lådorna och barnens hyllor återfinns i flera fotografier som barnen tagit.

(2) På flera av de förskolor som är med i projektet finns kojor och hemliga rum. Det kan vara garderober som gjorts om till en koja, men också andra utrymmen. I en av lägenhetsförskolorna finns en liten smatt i väggen dit tre barn går för att fotografera både inifrån och mot dörren som öppnas och stängs. Genom att visa oss vuxna de här små "hemliga" rummen, visar barnen kanske att det är viktigt med det oplanerade, med det som är tomt och där bara barns kroppar får plats. Vi väljer särskilt att lyfta fram det här exemplet eftersom det går att diskutera i relation till hur personal i en av de deltagande kommunerna förhandlade bort små utrymmen som fanns i originalritningen för de nya typförskolorna. Man menade att barnen kunde gömma sig och att det skapade oro för personalen.

Det finns ett dilemma med de förändringar som görs i originalritningarna menar representanter för Adda, eftersom för stora förändringar ger brister i helhetstänkandet som finns i hur koncepten är utformade utifrån det gedigna arbete som ligger till grund för Funktionsprogrammet. Samtidigt är det viktigt att påpeka att det finns förändringar som personal och rektorer genomdrivit vilka nu ingår i grundkonceptet för denna typ av konceptförskola. Ett sådant exempel är att det måste finnas toaletter i hallen/entrén så att barn kan använda toaletten när de är ute på gården utan att behöva klä av sig alla kläder och skor, och åtföljas av en personal in på avdelningen där toaletterna ursprungligen fanns.

Bild 1. Min låda. Foto: Lena O Magnusson

Särskilda platser

(1) På en av förskolorna där barnen är mellan 1-5 år står ett lågt bord³⁶ till synes intryckt i ett hörn (bild 2) bakom en dörr. På bordet står ett flertal stora plast-dinosaurier. Personalen beskriver under gåturen att det bara är ett av barnen som är intresserat av att leka med dinosaurierna. När sedan barnen på samma avdelning får tillgång till kamerorna är det flera barn som, vid olika tillfällen, väljer att fotografera dinosaurierna som svar på var de tycker om att leka. Här framträder alltså en diskrepans mellan personalens förståelse av barnens lek och barnens fotografiska redogörelser.

³⁶ I själva verket är det en typ av vinda som används som bord, vilket syns i bilden.

Bild 2. Dinosaurierna i hörnet. Foto: Lena O Magnusson

Som en följd av detta skulle man kunna tänka sig att bordet med dinosaurierna placeras mer centralt på avdelningen för att uppmuntra till samverkan i lek mellan barnen och därmed möta läroplanens mål att barn ska uppmuntras att samarbeta och utforska sin miljö.

(2) Under kameraturer med barn på en 3-5 årsavdelning väljer ett av barnen att med kameran, upprepade gånger, återkomma till en plats i förskolan som utgör ett hörn i ett större rum. I det här rummet kombineras plats för ätande vid låga bord, en läs- och skrivhörna, en plats för spel och i ett av hörnen under ett fönster finns en grön, mjuk matta. Strax intill mattan finns en magnetisk tavla och förvaringslådor med magnetiska geometriska former som kan fästas på tavla. Magneterna och magnettavlan fotograferas av barnet som svar på frågan om var han tycker om att vara i förskolan (bild 3). Barnet fotograferar den magnetiska väggskivan och magneterna när han sitter på den runda mattan.

Bild 3. "Titta magneterna". Foto: Ett av de deltagande barnen

Den här platsen är uppenbart mycket viktig för det här barnet och samtidigt har han inget särskilt att säga verbalt om platsen. Det är kamerans återkommande dokumenterande av platsen som visar att den är viktig. I ett senare samtal med en av de förskollärare som går den pedagogiska gåturen beskrivs hur mattan är en plats där alla barn samlas efter maten. Hit går barnen på avdelningen när de ätit färdigt och några av barn fortfarande sitter kvar och äter. Förskolläraren berättar att det nästan aldrig är några konflikter på den här platsen vid den här tiden och stunden på dagen. Barnen ligger eller sitter på mattan, de pratar med varandra, de använder magneterna och de kramar varandra. Platsen kan ses som en viktig plats för barnen, men också som en plats som inte är organiserad av vuxna och inte heller en plats där barn disciplineras. Med Eriksson Bergströms³⁷ terminologi skulle man kunna säga att den institutionella ordningen är låg, här dominerar barns perspektiv på användandet av miljön. Kanske är det av vikt att fundera över vilka platser av den här typen som behöver erbjudas i de nya förskolorna?

³⁷ Eriksson Bergströms 2013.

Sammanfattning

Studiens första fråga inriktar sig på framgångsfaktorer i implementerandet av de nya funktionsförskolorna. I resultatet av studiens första del blir ett antal motsättningar synliga. Dessa motsättningar kan erbjuda kunskap om framgångsfaktorer och visa på hinder för att uppnå de i studien initialt efterfrågade framgångsfaktorerna. Det är dock viktigt att påpeka att de punkter som presenteras nedan utgör början på en redogörelse för framgångsfaktorer och att förståelsen av dessa kan komma att ändras då de deltagande kommunerna ännu är i byggstadiet av de nya förskolorna.

Frågan om framgångsfaktorer är komplex. Beroende på från vilket håll man följer implementeringsprocessen framkommer olika typer av resultat. Det som dock framträder som centralt är att beslutsprocesser sker på olika nivåer i kommunen och i olika steg. Vi kan därmed se framgångsfaktorer och hinder i olika delar av de kommunala beslutsprocesserna. En kommunledning kan ha för avsikt att processen ska vara mindre styrd från personal och rektorer, och i en annan kommun kan man agera precis tvärt om. Detta medför att makten över de beslut som tas i implementeringen är olika i de tre kommunerna.

- Tydliga framgångsfaktorer ur kommunledningsperspektiv är tidsvinster och långsiktig överblick på ekonomisk hållbarhet.
- En fastighetsansvarig lyfter fram tillgången till lokalritningar och systemritningar i god tid som en viktig faktor i beslutsprocessen vid val av konceptförskola.
- En tydlig framgångsfaktor i implementerings- och beslutsprocessen är att alla ansvarsfunktioner bidrar utifrån sina kompetensområden.
- Gemensamma studiebesök i andra nybyggda förskolor är en tydlig framgångsfaktor om flera av de som är i ansvarspositioner kan delta.
- En framgångsfaktor är den tydliga kopplingen mellan hållbarhetsaspekter i de nya förskolorna och kommunernas långsiktiga miljömål, och möjligheten att göra tillval av till exempel solceller.
- Tid för dialog under beslutsprocessen är en framgångsfaktor – detta enligt funktioner på kommunen och rektorer samt personal. Här refererar man till **“tåta möten under lång tid”**, man talar om att personal ska vara med och besluta eftersom det är de som vet något om utbildningen och inte politikerna.

- Det genuina förarbete som gjorts i arbetet med funktionsprogrammet är en framgångsfaktor i argumentationen hos kommunledningen i en kommun och hos rektorer i andra kommuner. I argumentationen ligger att både barns och personals perspektiv, behov och koppling till läroplan är beaktade genom förarbetet. Detta motsägs dock av personal i en av kommunerna.
- Att tjäna tid i beslutsprocessen är en framgångsfaktor – men en sådan framgångsfaktor ses bara från kommunledningshåll. I den kommun där personalen inte varit inblandad, utifrån tidigare dåliga erfarenheter, visar det sig att ansvariga på kommunen ser det som en framgångsfaktor att rektorer och personal inte är delaktiga i någon större utsträckning. Det är här viktigt att påpeka att beroende från vilket håll man tittar på detta som framgångsfaktor så får den olika betydelser.
- Ytterligare en framgångsfaktor i implementeringsprocessen är barns deltagande. I en av kommunerna har barn deltagit i planerandet av den nya utemiljön tillsammans med en blivande landskapsarkitekt. I studiens kameraturer blir det tydligt att barn med kamerans hjälp kan visa vilka platser och vilket innehåll som är betydelsefullt för dem. Det är platser där barn möter andra barn, platser där det sker lek och aktiviteter som barnen tycker om och platser där barnen kan dra sig undan för att inte vara synliga för personal. Detta visar sammantaget på att barn kan informera personalen och rektorer om vad som behövs i de nya förskolorna.

Kanske kommer nya och förändrade resultat att framträda under studiens andra del som påbörjas i januari 2022. I studiens andra del ska också vårdnadshavare ges möjlighet att besvara en enkät där de kan uttrycka sina erfarenheter av de nya utbildningsmiljöerna.

Rapportering och spridningsplan

Projektet avser, som tidigare beskrivits, att bidra till ny kunskap som kan ge bättre förutsättningar i framtida utvecklingsarbete gällande den fysiska förskolemiljön. Detta med särskild utgångspunkt i att både barns och vuxnas perspektiv beaktas i undersökningen. Rapporterna kan användas på kommunal nivå som inspiration, för erfarenhetsutbyte och som beskrivning av framgångsfaktorer vid avropande av konceptförskola. Projektet i sig genererar inte bara erfarenhet utan också inblick i vilka möjligheter som funktionsprogram och konceptförskolorna kan medföra för både större och mindre kommuner i Sverige.

Slutrapporten och dess resultat kommer att presenteras under ett styrelsemöte för FoU-fonden för kommunernas fastighetsfrågor samt på SKR:s kommunkonferens Branschdagarna. Delar av resultatet kommer att presenteras på SKR:s Förskolekonferens hösten 2023 och eventuellt redan vid SKR:s Skolriksdag våren 2023. Rapporten presenteras också i sin helhet för företrädare i deltagande kommuner och för andra intressenter. Därtill blir rapporten ett viktigt kunskapsbidrag inom forskningsfältet som rör förskolan som utbildningsmiljö.

Referenser

- Brandi-Hansen, Sissel, *Hverdagsliv i nybyggede og nyrenoverede daginstitutioner*, rapport (Köpenhamn: FOA, 2015). [Länk till publikationen](https://www.foa.dk/~media/876C64AB8F564FCAA4D739C594FCE262.ashx). (https://www.foa.dk/~media/876C64AB8F564FCAA4D739C594FCE262.ashx)
- Cele, Sofia, *Communicating place: methods for understanding children's experience of place*, doktorsavhandling (Stockholm: Stockholms universitet, 2006) [Länk till publikationen](http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-20088). (http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-20088)
- Clark, Alison, "Listening to and involving young children: a review of research and practice", *Early Child Development and Care*, 175:6 (2005) 489–505. [Länk till publikationen](https://doi.org/10.1080/03004430500131288). (https://doi.org/10.1080/03004430500131288)
- Clark, Alison, *Transforming children's spaces: children's and adults' participation in designing learning environments* (New York: Routledge, 2010).
- Clark, Alison & Moss, Peter, *Listening to young children: the Mosaic approach*. (London: National Children's Bureau, 2001).
- de Laval, Susanne, *Gåture: metod för dialog och analys* (Stockholm: Svensk byggtjänst, 2014).
- de Laval, Susanne, Frelin, Anneli & Grannäs, Jan, *Skolmiljöer. Utvärdering och erfarenhetsåterföring i fysisk skolmiljö*. rapport (Stockholm: Ifous, 2019).
- Einarsdóttir, Johanna, "Playschool in pictures: children's photographs as a research method". *Early Child Development and Care*, 175:6 (2005) s. 523-541.
- Eriksson Bergström, Sara, *Rum, barn och pedagoger: om möjligheter och begränsningar i förskolans fysiska miljö*, doktorsavhandling (Umeå: Umeå Universitet, 2013).
- Halvars-Franzén, Bodil, *Barn och etik, möten och möjlighetsvillkor i två förskoleklassers vardag*, doktorsavhandling (Stockholm: Stockholms universitet, 2010).

Magnusson, Lena O, "Photographic agency and agency of photographs: Three-year-olds and digital cameras", *Australasian Journal of Early Childhood*, 43:3 (2018), p. 34-42.

Nordin-Hultman, Elisabeth, *Pedagogiska miljöer och barns subjektskapande*. (Stockholm: Liber, 2004).

Nordtømme, Solveig, "Place, space and materiality for pedagogy in a kindergarten", *Education Inquiry* 3:3 (2012), p.317-333.

[Länk till publikationen.](https://doi.org/10.3402/edui.v3i3.22037) (https://doi.org/10.3402/edui.v3i3.22037)

Nordtømme, Solveig, "En teoretisk utdyping av rom og materialitet som pedagogisk ressurs i barnehagen", *Nordisk barnehageforskning* 10:4 2015, s. 1-14

Pink, Sarah, *Doing visual ethnography: images, media and representation in research* (London: SAGE, 2007).

Kim, Rasmussen, "Places for children – children's places", *Childhood*, 11:2, (2004) s. 155-173.

Skolverket, *Läroplan för förskolan* (Stockholm: Skolverket, 2018).

Sveriges Kommuner och Regioner, *Funktionsprogrammet 2019* (Stockholm: Sveriges Kommuner och Regioner, 2019).

Yin, Robert K, *Fallstudier: design och genomförande*, 1 uppl. (Malmö: Liber, 2007).

Bilaga 1. Metodbeskrivning

Intervjuer

Intervjuerna har i projektets första del genomförts digitalt, via zoom. I intervjuerna användes ett frågeformulär som utgjorde grund för de samtal som fördes. I genomförandet fanns också utrymme för andra frågor utifrån den intervjuades erfarenheter. I några fall har följdfrågor ställts vid ett senare tillfälle, antingen via mejl eller via telefon. Intervjuerna spelades in med hjälp av digital ljudupptagning och har sedan transkriberats i sin helhet.

Pedagogiska gåturer

Platsbesöken genomfördes under två dagar på varje förskola. De inleddes med en introduktion av oss forskare och vi fick sedan introduktion till utbildningsmiljön. Avsikten med dessa inledande besök var tvåfaldigt, dels att personal fick möjlighet att ställa frågor kring avsikten med studien, dels att barnen fick möjlighet att möta och bekanta sig med forskarna. Därutöver kunde forskarna förbereda barnen inför kameraturerna och personalen inför de pedagogiska gåturena.

En pedagogisk gåtur innebär att undersöka vad som är möjligt att göra och att inte göra i en utbildningsmiljö. Dessutom erbjuder en pedagogisk gåtur ett tydligt fokus på förbättrings- och utvecklingspotential av miljön.³⁸ Under en pedagogisk gåtur kan därmed flera personer dela erfarenheter och kommunicera synpunkter och reflektioner om en utbildningsmiljö tillsammans med en så kallad gåtursledare. Gåturen är i vidare bemärkelse en metod som intresserar sig för människors direkta upplevelser av en plats och de kan därför synliggöra tidigare okända och överraskande erfarenheter i användandet av platsen.³⁹

Pedagogiska gåturer hämtar sin inspiration från gåturer i vidare bemärkelse. Gåturen har tidigare använts som metod för att undersöka trygghet i bostadsområden. De har använts av arkitekter för att utvärdera nybyggda lokaler liksom

³⁸ [Länk till Newcastle Universitys webbsida om gåturer](https://www.ncl.ac.uk/cored/tools/) (https://www.ncl.ac.uk/cored/tools/)

³⁹ Sofia Cele, *Communicating place: methods for understanding children's experience of place*, doktorsavhandling (Stockholm: Stockholms universitet, 2006).

Susanne de Laval, *Gåturen: metod för dialog och analys* (Stockholm: Svensk byggtjänst, 2014).

ombyggda lokaler. Metoden har också använts inom såväl nationell som internationell forskning i grundskolor, gymnasieskolor och i förskolor.⁴⁰ Metoden går inom forskning under många olika namn och beskrivningar, exempelvis **walks**⁴¹, **tours**⁴², **walking with**⁴³ och Halvars-Franzen benämner dem som **rundturer**.⁴⁴

Inför studiens gåturer med personal valdes ett till tre rum i förskolan i vilka man ville genomföra gåturer. Valet av rum har initierats av både forskare och deltagande. Forskarna har lett gåturerna och här har en till två ur personalen deltagit på varje avdelning.⁴⁵ Under gåturen får var och en, också forskaren, ett protokoll som behandlar rummets möjligheter och begränsningar samt dess förbättringspotential. Alla de deltagande antecknar i protokoll och samlas sedan för att presentera sina iakttagelser. Samtalen spelades in med digital ljudupptagning som sedan har transkriberats i sin helhet.

Kameraturer

I den här studien har vi utvecklat vad vi kommit att kalla en kameratur med barn. Den bygger på liknande förutsättningar som den pedagogiska gåturen, men genomförandet och frågorna som ställs är annorlunda. Syftet är att undersöka hur barn uppfattar den befintliga utbildningsmiljö som de erbjuds och vistas i dagligen. Utgångspunkten för kameraturerna är att barn inte på samma sätt som vuxna med ord kan beskriva sin upplevelse av utbildningsmiljön, och att kameran blir ett redskap för att visa det barnen tycker är viktigt och intressant i utbildningsmiljön. I kameraturerna har två till fem barn deltagit per avdelning och barnen har åtföljts av både forskaren och en förskollärare.⁴⁶

⁴⁰ de Laval 2014.

Susanne de Laval, Anneli Frelin & Jan Grannäs, Skolmiljöer. *Utvärdering och erfarenhetsåterföring i fysisk skolmiljö*. rapport (Stockholm: Ifous, 2019).

⁴¹ Cele 2006.

⁴² Alison Clark & Peter Moss, *Listening to young children: the Mosaic approach* (London: National Children's Bureau, 2001).

⁴³ Sarah Pink, *Doing visual ethnography: images, media and representation in research*, 2 uppl. (London: SAGE, 2007).

⁴⁴ Bodil Halvars-Franzén, *Barn och etik, möten och möjlighetsvillkor i två förskoleklassers vardag*, doktorsavhandling (Stockholm: Stockholms universitet, 2010).

⁴⁵ I två av kommunerna deltog också rektor i de pedagogiska gåturen och i en kommun deltog personer från kommunens kvalitetsteam.

⁴⁶ I en av kommunerna deltog också personer från kommunens kvalitetsteam.

Kamerateuren som metod hämtar sin inspiration från tidigare forskning där kameror har använts.⁴⁷ I äldre studier har i huvudsak engångskameror med ett på förhand bestämt antal fotografier använts och i senare studier har i större utsträckning digitalkameror använts. Digitalkameran erbjuder barnen möjlighet att ta många bilder och därmed är deras urval utan begränsning.⁴⁸ Detta medför i sin tur att barnen på förhand inte behöver planera vad de vill visa i utbildningsmiljön utan kan associera och tänka vidare under en pågående kameratur.

De deltagande barnen får frågor under kameraturen som bjuder in till att rikta fokus mot platser och innehåll som är viktiga för dem. Forskaren och förskolläraren har när det varit möjligt samtalat med barnen om bildernas motiv och innehåll under fotograferandet, men också ställt frågor om bildernas innehåll och betydelse efter kameraturen. Kombinationen av de fotografier barnen tar och deras beskrivningar utifrån användandet av kameran utgör ett underlag om barns perspektiv på utbildningsmiljön.

Frågorna som ställts till barnen under kameraturerna är:

- Kan du fotografera en plats där du brukar leka här inne på förskolan? (och så kan du väl komma tillbaka till mig?)
- Kan du fotografera saker som du tycker om att leka med?
- (Varför? Vad? Vem?)
- Kan du fotografera en plats på förskolan som du tycker är tråkig och där du inte brukar leka? (Varför brukar du inte leka där?)
- Kan du fotografera något som du tycker är roligt här på förskolan?

⁴⁷ Johanna Einarsdóttir, Playschool in pictures: children's photographs as a research method *Early Child Development and Care*, 175:6 (2005) s. 523-541.

Lena O Magnusson, Photographic agency and agency of photographs: Three-year-olds and digital cameras, *Australasian Journal of Early Childhood* 43:3 (2018), p.34–42.

⁴⁸ Magnusson 2018.

Bilaga 2. Besökta förskolor i de tre kommunerna

Tabell 2. Lokaler i besökta förskolor. Kommun A

Byggnad	Antal barn på avdelning	Barnyta (enligt Funktionsprogrammet ⁴⁹)	Pedagogisk yta förutom barnyta Verksamhetsyta	Barnens ålder	Deltagande vuxna
Modulförskola Två avdelningar	18	Avd 1. Två större och två mindre rum. Ett av de mindre var ateljé, med tillgång till vatten. Avd 2. Två större rum och två mindre. Ateljé integrerad i ett annat rum.	Hygienrum och wc ihop, kapprum ⁵⁰ Liten hall. Hygienrum och wc ihop, kapprum. Liten hall.	1-5 år	Rektor, en förskollärare, en från kvalitets-teamet
Lägenhetsförskola Två avdelningar	13-16 Färre barn på grund av bristfällig ventilation	Avd 1. Två större (men små rum). Ett för mat och lek delat i sektioner. Tre små rum. Avd 2. Två större rum som bands samman genom en korridor för passage. Två mindre rum.	Toalett och skötrum i ett. Liten Hall. Toalett och skötrum i ett. Liten hall.	1-3 år	Rektor, två förskollärare, en från kvalitets-teamet En förskollärare, en från kvalitets-teamet

⁴⁹ I Funktionsprogrammet benämns en basyta med pedagogiska funktioner som **pedagogisk yta**, när man som här talar om **barnyta** inkluderar man också groventré, wc, kapprum och hygienrum. Det som här beskrivs som **verksamhetsyta** är pedagogisk yta, barnyta samt kontor, WC, personalrum, kök.

⁵⁰ Rumsbeteckningarna hygienrum, wc och kapprum är också lånade från funktionsprogrammet. Det som benämns som hygienrum beskrivs under studiens genomförande som skötrum och det som kallas hall är i funktionsprogrammet avgränsat från en groventré. Så är inte fallet i befintliga förskolor i studiens första del.

Tabell 3. Lokaler och besökta förskolor. Kommun B

Byggnad	Antal barn på avdelning	Barnyta	Pedagogisk yta förutom barnyta, Verksamhetsyta	Barnens ålder	Deltagande vuxna
Fristående förskolebyggnad Två avdelningar	18 barn	1 stort rum och 5 mindre rum	Skötrum, fristående toalett, hall	1-5 år	Rektor och en förskollärare
Lägenhetsförskola Två avdelningar	12 barn	1 större rum och 6 mindre	Fristående toalett, fristående tvätt-rum Fristående skötrum	1-3 år	Förskollärare
	19 barn			3-5 år	Rektor och en förskollärare

Tabell 4. Lokaler och besökta förskolor. Kommun C

Byggnad	Avdelning	Barnyta	Pedagogisk yta förutom barnyta, Verksamhetsyta	Barnens ålder	Deltagande vuxna
Modulförskola Avdelning 1	11 barn	4 mindre och 1 stort, pentry spis, vatten, separat hygienrum	Delat med avd 2. personaltoalett, personalrum, två kontor, fristående pentry	1-5 år	
Avdelning 2	15 barn	3 mindre rum 2 större pentry spis, vatten, separat hygienrum		1-5 år	
F.d. skola, Avdelning 1 och 2	18 barn	2 stora rum och ett mindre, hygienrum, separat matsal, vatten bara i sköt och tvätt	Delat med avd 3+4. Personalrum, personaltoalett, omkläd, fristående pentry, ett stort kontor med flera sittplatser	1-5 år	
Avdelning 3 och 4	18 barn	2 stora rum och ett mindre, hygienrum, separat matsal, vatten bara i sköt och tvätt		1-5 år	

Framgångsfaktorer för funktionella förskolelokaler

En stor del av dagens kommunala förskolelokaler är byggda för traditionella förskoleavdelningar om 18-24 barn. Det saknas dock relevanta forskningsresultat till stöd för kommunernas nybyggnation, vad gäller erfarenheter och framgångsfaktorer i att bygga förskolelokaler som stödjer samverkan mellan mindre barngrupper i enlighet med Skolverkets rekommendationer.

Därför har FoU-fonden för kommunernas fastighetsfrågor finansierat projektet ”Framgångsfaktorer för funktionella förskolelokaler”. Projektet studerar tre kommuners erfarenheter av framgångsfaktorer för att skapa och använda funktionella förskolelokaler som stödjer förskolans uppdrag och dagliga arbete. Denna delrapport utgör en första redovisning av projektets delstudie 1. Projektet planeras att slutföras under 2023 och då redovisas i en slutrapport.

Primär målgrupp för delrapporten är alla professioner som är involverade i processen att planera, bygga och använda lärmiljöer.

Upplysningar om innehållet

Fredrik Johansson, fredrik.johansson@skr.se

© Sveriges Kommuner och Regioner, 2022

ISBN: 978-91-8047-007-0

Text: Annika Elm och Lena O Magnusson, Högskolan i Gävle

Illustration/foto: Lena O Magnusson, samt barn som deltagit i undersökningen

Produktion: SKR